

*Професор кафедри теорії держави та права НАВС, кандидат юридичних наук, доцент*

***Мозоль Наталія Іванівна***

## **ДО ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ**

Міжнародній авторитет держави певною мірою визначається ставленням до дітей та неповнолітніх, їхнім правовим захистом. У нашій державі актуальною залишається проблема боротьби з правопорушеннями неповнолітніх, як одним з важливих аспектів процесу викорінення злочинності. Кримінально-правова діяльність займає значне місце у цьому процесі. Превентивне виховання, попередження правопорушень з боку підлітків, усунення причин та умов, які сприяють злочинності неповнолітніх становлять її зміст.

Проблема визнання неповнолітнього суб'єктом кримінально-правових відносин є предметом дослідження юристів, психіатрів, філософів, педагогів та інших фахівців. Перш за все вкажемо на необхідність врахування досягнень психологічної та психіатричної наук, педагогіки у законодавчій та правозастосовній діяльності, що має важливе значення у вирішенні питань неосудності, обмеженої осудності, вікової незрілості деяких неповнолітніх, що вчинили суспільно небезпечне діяння, передбачене Кримінальним кодексом України.

Наявність спеціальної системи покарань для неповнолітніх обґрунтовується тим, що, враховуючи їх біологічні, психологічні та соціальні особливості, суспільство не має права висувувати до підлітків такі ж самі вимоги, як до дорослих. Тому неповнолітній повинен розглядатися як особливий суб'єкт кримінальної відповідальності.

Ступінь вирішення проблеми злочинності серед неповнолітніх визначає розвиток злочинності в майбутньому. Зауважимо, що сучасні соціальні умови, в яких народжуються, ростуть та виховуються підлітки, далекі від бажаного благополуччя. В державі утримується досить низький рівень народжуваності, що не забезпечує навіть простого відтворення поколінь.

Соціально-економічна ситуація в країні значною мірою впливає на формування молодого покоління. Серед неповнолітніх поширюються алкоголізм, вживання наркотичних речовин, токсикоманія тощо. Соціальна занедбаність неповнолітніх, відсутність чітких моральних орієнтирів сприяє виникненню та поширенню негативних явищ в середовищі неповнолітніх та породжує злочинність. Суспільно небезпечні діяння неповнолітніх набувають форм жорстоких корисливо-насильницьких посягань. Значна кількість злочинів вчиняється у співучасті та співвиконавстві, у групі, що відповідає специфіці психології підлітків. Підлітки скоюють злочини на замовлення, зокрема із застосуванням зброї.

У переважній більшості випадків неповнолітні злочинці – це особи із

антисоціальною спрямованістю і схильністю до стійких стереотипів антисуспільної поведінки. На фоні зростання злочинності серед неповнолітніх зростає і кількість суспільно небезпечних діянь, які вчиняються особами до досягнення віку кримінальної відповідальності. Комерціалізація соціальної сфери обмежує доступ дітей до позашкільної освіти, задоволення їх культурних інтересів та спортивних оздоровчих потреб. Водночас руйнує свідомість, негативно впливає на поведінку неповнолітніх репертуар багатьох кінотеатрів і ряду телепрограм, які пропагують здебільшого насильство, жорстокість, романтику злочинного життя. Вкажемо і на низьку можливість працевлаштування неповнолітніх.

Зазначені специфічні риси злочинності неповнолітніх і привели до необхідності регламентації кримінальної відповідальності та покарання повнолітніх, підчас відступаючих від загальних правил і засад. Законодавством передбачені особливі умови встановлення видів покарань для неповнолітніх, призначення їм покарання, звільнення їх від кримінальної відповідальності і покарання, обчислення строків давності та погашення судимості. Система кримінально-правового впливу на неповнолітніх злочинців потребує компромісного вирішення, так як тут входять між собою в колізію, з одного боку, інтереси суспільства, які потребують захисту, а з іншого – інтереси охорони молодого покоління держави, що є дуже важливим для майбутнього кожної нації.

Світове співтовариство неодноразово зверталось до вирішення проблем, пов'язаних із захистом прав та законних інтересів дітей. Так, у ст. 3 Конвенції про права дитини підкреслюється, що у всіх діях по відношенню до дітей, не залежно від того, якими державними або приватними підприємствами вони застосовуються, першочергова увага повинна приділятися найкращому забезпеченню інтересів дитини [2]. Аналогічний захист прав дитини проголошено в Декларації про права дитини (1959 р.), в Мінімальних стандартних правилах судочинства у справах неповнолітніх – «Пекінські правила» (1985 р.), в «Загальній декларації прав людини».

Генеральна Асамблея Організації Об'єднаних Націй прийняла Всесвітню декларацію про забезпечення виживання, захисту і розвитку дітей (1990), у якій зокрема проголошена вимога забезпечити усім дітям можливість визначати себе як особистість і реалізовувати свої можливості у безпечних та сприятливих умовах, в середовищі сім'ї або піклувальників, що забезпечують їх благополуччя [1]. Відповідно до цієї вимоги, неповнолітній у будь-якому віці є людиною, що володіє усіма правами члена суспільства, тому за ним необхідно признати також право на захист закону.

Серед усіх жертв злочинів діти мають найменші можливості самозахисту своїх прав і недоторканності. Некоректні прийоми виховання, приниження людської гідності, фізичне та психічне насильство, простежуються у сім'ї, дошкільних та навчально-виховних закладах. У таких випадках діти нерідко стають жертвами різного роду злочинних посягань.

У статтях 6, 11, 19, 35 Конвенції про права дитини вказується на обов'язок держави захищати життя, здоров'я, особисту волю неповнолітніх.

Ратифікувавши Конвенцію, держава повинна у повному обсязі виконувати її вимоги. Велике значення, при цьому, має саме кримінально-правова охорона неповнолітніх. Однак право дітей та підлітків на захист їх фізичного, духовного розвитку виникає лише тоді, коли мова йде про притягнення їх до кримінальної відповідальності.

Неповнолітній не завжди отримує захист зі сторони держави і суспільства. У багатьох випадках діти і підлітки позбавлені права зі сторони закону, а нерідко це порушення допускається навмисно, коли підліток розглядається, в першу чергу, як правопорушник, злочинець, а не як людина, яка потребує допомоги від держави. Це стосується, перш за все, тих неповнолітніх, які потрапили під злочинний вплив дорослих, що втягують їх в злочинну діяльність, тих підлітків, які під впливом дорослих вчинили злочин, або коли дорослий вчинив злочин відносно здоров'я, морального та духовного розвитку підлітка.

Досліджуючи проблеми кримінально-правового захисту неповнолітніх, Н. Юзикова, пропонує виділити всі склади злочинів в окрему главу кримінального законодавства, аргументуючи це тим, що: 1) право неповнолітніх є особливим об'єктом захисту і відповідальність за злочини проти неповнолітніх повинна відрізнятись від відповідальності за злочини проти дорослих; 2) наявність окремої глави привертатиме увагу слідчих, прокурорів, суддів до особливостей об'єкта посягання і сприятиме правильному вирішенню питань призначення покарання; 3) це буде підставою розмежування злочинів [4, с. 57].

Втягнення у заняття антисуспільною діяльністю неповнолітніх – це такі дії дорослих, які, втягуючи підлітків у заняття антисуспільною діяльністю, наносять шкоду не лише суспільству, а, в першу чергу, моральному, духовному, фізичному розвитку молодого покоління, що трансформується у шкоду суспільству. Окрім того поняття «антисуспільна діяльність» включає такі дії дорослих, як втягнення у пияцтво, у заняття жебрацтвом, азартними іграми, втягнення у заняття проституцією або примушування до зайняття проституцією, схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, до незаконного виробництва, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, спонукання неповнолітніх до застосування допінгу, примушування неповнолітніх до участі у створенні творів, зображень, або кіно- чи відеопродукції, комп'ютерних програм порнографічного характеру, творів, що пропагують культ насильства і жорстокості, расову, національну чи релігійну нетерпимість та дискримінацію, залучення неповнолітніх до створення або утримання місць розпусти, а також звідництво для розпусти, використання неповнолітніх для цілей паразитичного існування.

Розглядаючи об'єктивну сторону втягнення неповнолітнього в злочинну та іншу антисуспільну діяльність, слід зважати на загальне поняття об'єктивної сторони злочину як процесу суспільно небезпечного та протиправного посягання на суспільні відносини, що охороняються кримінальним законом, з точки зору послідовного розвитку тих подій і явищ, які починаються із

злочинної дії (або бездіяння) і закінчуються злочином. Вже сам факт злочинного впливу на психіку неповнолітнього викликає негативні зміни в його особистості і створює реальну загрозу для шкідливих наслідків.

Спосіб вчинення злочину – це сукупність відповідних прийомів, методів вчинення злочинного діяння. В деяких випадках спосіб безпосередньо характеризує злочинну дію як основну характеристику об'єктивної сторони. У ряді випадків спосіб вчинення злочину безпосередньо визначає підвищений ступінь суспільної небезпечності діяння й утворює кваліфікований склад злочину. До способів втягнення неповнолітніх у злочинну та іншу антисуспільну діяльність можуть бути віднесені побої, загрози, залякування, підкуп, обман, запевнення в безкарності, дача порад про місце і спосіб вчинення або укриття слідів злочину, збудження почуття помсти, обіцянка посприяти збуту викраденого тощо. Всі ці способи мають місце у практиці і встановлюються при розслідуванні даної групи злочинів.

Той чи інший спосіб вчинення злочину свідчить, перш за все, про відповідні об'єктивно-предметні умови, в яких вчиняється злочинне діяння. Ці умови, до яких можуть бути віднесені об'єкт, предмет злочину, а також місце, час, обстановка і засоби його вчинення, в першу чергу, суттєво впливають на спосіб, виступають його детермінантами, тобто обумовлюють порядок, метод, послідовність рухів і прийомів, що застосовуються особою при вчиненні злочину.

Зазначені специфічні риси злочинності неповнолітніх зумовлюють регламентацію кримінальної відповідальності неповнолітніх, яка інколи відступає від загальних правил і засад кримінальної відповідальності та покарання. КК України передбачені особливі умови встановлення видів покарань для неповнолітніх, призначення їм покарання, звільнення їх від кримінальної відповідальності та покарання тощо. Зауважимо, що деякі кримінально-правові норми чинного Кримінального кодексу не передбачають посиленого захисту неповнолітніх від злочинних посягань, в першу чергу, пов'язаних із їхнім життям та здоров'ям. Неналежним чином ведеться боротьба із втягненням неповнолітніх у злочинну та іншу антисуспільну діяльність, яка повинна бути однією із напрямків боротьби зі злочинністю в цілому.

### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Всемирная декларация об обеспечении выживания, защиты и развития детей. – Семья, 1990, № 42.
2. Кримінальні покарання в Україні (ІХ-ХХст.): навч. посіб. [для студ. юрид. спец., асп. та всіх, хто цікавиться питаннями історії укр. права] / І. Й. Бойко ; М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. – Л. : Вид-во ЛНУ, 2013. – 408 с.
3. Международная защита прав и свобод человека. Сборник документов. – М., 1990.
4. Юзікова Н. С. Кримінально-правові проблеми відповідальності за злочини проти неповнолітніх: Дис. ... канд. юрид. наук. – К., 1999. – 181 с.